

3. Роберт Дж. Коул. Стратегическое планирование высокого участия: когда реализуются люди и их идеи. — Хмельницький: Поділля, 1993. — С. 35.

УДК 338.246.027.3

I. Б. Івасів,

канд. екон. наук,

доцент кафедри банківської справи, КНЕУ

СТРАХУВАННЯ ДЕПОЗИТІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

В статье рассмотрены сущность и цели страхования депозитов. Исследованы проблемы, возникающие в результате функционирования систем страхования вкладов, и предложены меры по их преодолению. Обоснована необходимость страхования депозитов в современной экономике.

An essence and aims of insurance of deposits are considered in work. Problems arising up as a result of functioning the systems of insurance of holding are explored and be offered measures on their overcoming. A necessity of insurance of deposits in the modern economy is grounded.

Серед причин, які стримують зростання банківського кредитування в Україні, однією з найактуальніших вважається брак у вітчизняних банків необхідних ресурсів. Водночас, значні обсяги грошових коштів розосереджені поза кредитною системою, в тому числі перебувають на руках у населення, яке значною мірою ще не позбулось недовіри до банків. Надзвичайно поширилося твердження, що одним із основних чинників стимулювання вкладів фізичних осіб є наявність системи страхування депозитів. На користь даної тези свідчить і той факт, що значний приріст депозитів населення у банківській системі України практично збігся з початком діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Поруч з цим існує думка, що система страхування депозитів є пережитком індустріальної епохи і не має перспектив у постіндустріальну еру або ж потребує докорінної перебудови.

Актуальність подібної дискусії для нашої країни зумовлена тим, що Україна фактично вступила в черговий етап розвитку системи гарантування вкладів фізичних осіб, тому врахування зарубіжного досвіду може допомогти створити ефективну систему захисту прав споживачів банківських продуктів, елементом якої може виступати й страхування депозитів.

Захист прав споживачів банківських продуктів часто розглядається як основна причина існування систем страхування депо-

зитів [1, с. 3—4]. На нашу думку, вкладників банку можна з повним правом прирівняти до споживачів, а їх права, як відомо, перебувають під захистом держави. Насправді ж вкладники банку більше потребують захисту, оскільки не можуть отримати повного доступу до інформації про продукт (депозит), на відміну від покупців споживчих товарів, котрі можуть ознайомитись з їх властивостями до оформлення покупки. Таким чином, через систему страхування депозитів можна компенсувати втрати особи, що постраждала від нестачі інформації про кредитний інститут та складність аналізу подібної інформації. Крім того, як справедливо зазначають Р. Міллер та Д. Ван-Хуз, система страхування депозитів централізує оцінку фінансового стану банків — учасників системи, знижуючи при цьому суспільні витрати на аналіз, які б мали нести вкладники окремо [1, с. 298].

Іншою важливою причиною існування систем страхування депозитів вважається наявність ризику системної кризи банківської системи і, як наслідок, кризи економічної та соціальної, спричиненої можливістю масового вилучення вкладів [1, с. 4; 2, с. 305—306]. Це особливо актуально для країн, які розвиваються, про що наголошують, зокрема, С. Теллі та І. Мес [3, с. 9].

Принцип функціонування систем страхування депозитів ґрунтується на тому, що вкладнику повністю або частково буде повернуто його кошти, внесені на банківський депозит. Ця гарантія може бути законодавчо забезпечена, що називають *«прямим захистом»*, або ж виражатись обіцянками влади повернути кошти чи прецедентами відшкодування депозитів, що називають *«непрямим захистом»*.

У рамках зазначених підходів світова спільнота знає дві моделі захисту вкладників.

Першу модель можна умовно назвати *«моделлю останнього шансу»*. Її характерними рисами є:

- відсутність гарантії відшкодування втрат по депозитах;
- відсутність заходів уряду щодо проблемних банків;
- банкрутства банків суспільство вважає нормальним явищем.

Модель останнього шансу передбачає повне покладання на ринкові механізми, а тому її слід вважати більше теоретичною, ніж такою, що може бути втілена на практиці у чистому вигляді. Як показує досвід другої половини ХХ ст., більшість країн практикували урядову допомогу проблемним банкам з метою запобігання системної кризи. Однак в умовах, коли процедура компенсації вкладникам їх втрат законодавчо не прописана, виникають можливості для зловживань, підстави для паніки, а також інші

негативні наслідки. Так, Аргентина в 1992 р. відмовилась від системи страхування депозитів на користь системи, що ґрунтувалась на зобов'язаннях перед дрібними вкладниками, однак після мексиканської кризи 1995 р. змушена була повернутись до страхування депозитів.

Друга модель захисту вкладників — страхування депозитів — має такі особливості:

- строго регулюється доступ на банківський ринок;
- здійснюється суворий контроль за діяльністю банку, зокрема у сфері управління ризиками;
- наявність прямого захисту прав вкладників;
- наявність чіткої процедури заходів до проблемних банків.

Подібна модель застосовується у більшості країн і передбачає наявність юридичної відповідальності інституту, який здійснює страхування. Зрозуміло, що саме ця модель відповідає умовам сучасної економіки. Діючи на принципі «прямого захисту», вона містить чітке визначення розмірів та механізмів компенсації, чого немає за умови «непрямого захисту». Останній, крім цього, прийнятний не стільки банківській спільноті, скільки великим банкам, яких часто називають «надто великими, щоб збанкрутувати». Також заходи «непрямого захисту» перекладають проблеми відшкодування депозитів на державу, тоді як в умовах систем, що ґрунтуються на «прямому захисті», витрати здебільшого лягають на банки.

Як свідчить дослідження Гарсіал та Джилліана, у світі превалює застосування систем «непрямого захисту» (зокрема в 53 % з 181 досліджуваних ними країнах [4, с. 1]), однак помітною є тенденція переходу до механізмів «прямого захисту». До країн із «прямим захистом» вкладників банків належить і Україна, де створено чітку процедуру страхування депозитів, визначену Законом «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» від 20.09.2001 р. [5].

Говорячи про страхування депозитів, потрібно зважати на те, що це поняття суттєво відрізняється від класичного страхування. По-перше, страхові випадки визначаються незалежними подіями, тоді як банківські кризи можуть провокувати економічну кризу або ж бути її наслідком. По-друге, страхувальники захищають від непередбачуваних обставин, тоді як проблемам банків часто-густо можна запобігти наперед. По-третє, на відміну від двостороннього характеру страхової угоди у відносинах з приводу відшкодування депозиту, як правило, бере участь три сторони: вкладник, гарант, банк.

Коли мова йде про споживачів банківських продуктів, що мають депозитний характер, здебільшого маються на увазі як фізичні, так і юридичні особи. Тому захист обох груп вкладників, як правило, провадиться в рамках спільних юридичних норм та інститутів. Підхід, за яким система страхування депозитів розрахована тільки на захист фізичних осіб, функціонує лише у 14 країнах із 71 члена Міжнародного Валютного Фонду: Бангладеш, Болгарії, Домініканській Республіці, Латвії, Македонії, Нідерландах, Перу, Румунії, Словаччині, Туреччині, Україні, Хорватії, Швейцарії, Чилі.

Поширення страхового захисту на юридичних осіб в Україні може викликати сумніви щодо доцільності такого заходу, адже підприємці нашої країни змушені зберігати свої грошові кошти на рахунках у банківських установах, тому і його стимулюючий вплив був би мінімальним. Справді, негайні заходи щодо захисту депозитів юридичних осіб в Україні видаються недоцільними. Однак у подальшому, з виходом на вітчизняний ринок іноземних банків, може відбуватись відплив тимчасово вільних коштів за кордон, де вони перебуватимуть під страховим захистом. Тому потрібно передбачити поетапне розширення повноважень системи страхування депозитів і на кошти юридичних осіб.

Аналіз світового досвіду свідчить, що в більшості країн участь кредитних інститутів у системі страхування депозитів має обов'язковий характер. Рада Європи своїми директивами від 30.05.1994 р. навіть рекомендувала використовувати обов'язковий принцип членства у системі страхування депозитів установам, котрі здійснюють залучення вкладів та кредитну діяльність. Відповідно до цих рішень Німеччина, Франція та Італія запровадили зазначений принцип, хоч іще на початку 1990-х р. їх системи страхування депозитів передбачали добровільність членства. Зараз серед європейських країн лише Швейцарія та Македонія зберегли добровільний принцип участі у страхуванні депозитів. В Азії він закріплений у Тайвані, Шрі-Ланці, Мікронезії, на Маршальських островах, а на американському континенті — тільки у Домініканській Республіці. Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» (ст. 2) визначає: «Учасниками Фонду гарантування вкладів фізичних осіб є банки — юридичні особи, які зареєстровані в Державному реєстрі банків, який ведеться Національним банком України, та мають банківську ліцензію на право здійснювати банківську діяльність. Участь у Фонді зазначених банків є обов'язковою» [5]. Такий підхід цілком відповідає міжнародним нормам.

Не заперечуючи того факту, що страхування депозитів значною мірою дає змогу подолати проблему «несприятливого вибору», яка викликана асиметричністю інформації між банком і вкладником, потрібно, однак, наголосити, що подібні системи породжують «моральний ризик». Так, маючи гарантію повернення коштів, потенційні вкладники можуть не перейматися аналізом фінансового стану інститутів, у які збираються розмістити вклади, а орієнтуватись виключно на привабливі відсоткові ставки. З іншого боку, менеджери банків, знаючи про наявність компенсації, можуть істотно збільшувати частку ризикованих активів, чого вони б не зробили в іншому випадку з причин обачності. Як результат, має місце порушення ринкової дисципліни, а одні економічні агенти ставляться у більш привілейований стан порівняно з іншими, адже тим особам, хто вкладає кошти в альтернативні активи, наприклад, цінні папери, страхові поліси, нерухомість тощо, втрати не компенсуються. Це дало привід колишньому керівнику Центрального банку Росії В. Геращенку заявити, що «... ця система (система страхування депозитів — *Авт.*) себе вичерпала... Коли 70 років тому банки були єдиним засобом вкладення громадян, гарантувати їхні вклади було потрібно. А тепер ми вже трохи проїхали...» [6, с. 4].

Також важливим є питання: хто ж оплачує страхування депозитів? Практика свідчить, що фінансування системи страхування депозитів може здійснюватись за рахунок держави (фактично — платників податків) або ж відрахувань банків — учасників системи у спеціальний фонд. Також страхування вкладів може здійснюватись безпосередньо недержавними страховими організаціями, однак такий підхід не дуже поширився через те, що страховий бізнес на загал менш розвинутий порівняно з банківським бізнесом і немає достатніх ресурсів, щоб застрахувати депозити банків.

Насправді ж відрахування у фонд страхування депозитів розглядається банками як додаткові витрати на залучення коштів і у випадку нееластичності попиту на банківські депозити за відсотком (який мав місце в Україні до 2002—2003 рр.), коли зміни у відсоткових ставках не справляють значного впливу на обсяг залучених ресурсів, тягар страхових виплат переноситься на вкладників. Лише у випадку, коли попит на депозити стає еластичним, страхові премії в основному сплачуються за рахунок коштів депозитних установ, однак певну їх частину все одно відшкодовують вкладники [2, с. 300—301]. Крім спірності справедливості такого підходу, доцільно зробити висновок, що можливість під-

вищення розміру страхових відрахувань є обмеженою, бо таке підвищення може призвести до скорочення обсягу депозитів у банківській системі. Тому частина відшкодувань вкладникам може здійснюватись із кишень платників податків.

Важливою проблемою також є те, що здебільшого наявні системи страхування депозитів передбачають однакові ставки відрахувань з боку банків-учасників. Це підвищує «моральний ризик», оскільки зростання частки ризикованих активів не викликає необхідності адекватної компенсації управляючому системи страхування депозитів. За даними групи американських дослідників, більш надійні банки змушені платити премії у фонд страхування депозитів, які у 3—4 рази перевищують очікувані збитки [7, с. 42].

Таким чином, можна зробити висновок, що наявність системи страхування депозитів не можна вважати панацеєю від існуючих вад кредитної системи. Бо запровадження такої системи породжує низку нових проблем, котрі потребують вирішення.

На нашу думку, найменш прийнятним вирішенням цих проблем була б ліквідація системи страхування депозитів. Незважаючи на наявні недоліки, її внесок у стабільність банківської системи важко переоцінити. Ми вже були свідками масового вилучення вкладів з банків, і за теперішніх економічних і політичних реалій ця небезпека у нашій країні залишається серйозною. Страхування депозитів здатне мінімізувати дану небезпеку, однак при цьому важливим є розмір та сума компенсації втрат. З одного боку, відшкодування втрат має бути адекватним, для того щоб стимулювати вкладників залишатись лояльними до кредитної системи, а з іншого — мінімізувати «моральний ризик», про який йшлося вище. З цією метою більшість систем страхування депозитів встановлює максимальний розмір компенсації для одного вкладника. Цей розмір суттєво відрізняється в різних країнах, але для розвинутих країн він коливається в еквіваленті від 10 000 до 100 000 дол. США. Для порівняння, у Венесуелі — \$ 13 800,

Угорщині — \$ 7200, Перу — \$ 2000, Кенії — \$ 1800, Індії — \$ 850, Танзанії — \$ 450 [1, с. 22—24]. В Україні, як відомо, максимальна сума компенсації становить 2000 грн (\$ 375), що явно недостатньо. З іншого боку, встановлення надто великої суми компенсації матиме негативний вплив з погляду проблеми «моральної небезпеки» як на банки, так і на вкладників.

Принциповим питанням є включення до суми компенсації всіх депозитів вкладника, що знаходились на різних рахунках у банку, а також відсотків, нарахованих на вклади до моменту припинення

діяльності банку. На нашу думку, включення цих коштів до суми компенсації є цілком справедливим. Разом з тим, після того як розмір компенсації буде адекватним економічним потребам, доцільно запровадити обмеження на виплату відшкодування. Зокрема, у Великобританії вкладникам виплачується максимум 90 % його претензій до банку. Це зміцнює ринкову дисципліну, стимулюючи вкладників більш прискіпливо підходити до вибору банку.

Зниження «морального ризику» можна досягти і виключивши власників та топ-менеджерів банку, а також їх родичів з числа осіб, що можуть претендувати на відшкодування. І цілком очевидно у цьому зв'язку є необхідність розвитку системи контролю за банківськими ризиками з боку банківського нагляду, що, з одного боку, обмежуватиме можливість керівників банку приймати надмірні ризики, а з іншого — дасть змогу ліквідувати «зрівнялівку» в питанні відрахувань банків до фонду страхування. Зараз такі відрахування становлять у середньому від 0,01 % до 0,05 % від обсягу депозитів (в Україні — 0,5 %) і в жодній країні не перевищує 1 %. Запровадження системи, за якою відрахування банку до фонду залежали б від розміру його ризиків, сприяла б зниженню «морального ризику».

Викликає інтерес також ідея системи страхування депозитів з так званими «центральною активами». Ця система передбачає, що банки матимуть право розміщувати кошти з вкладів, на які розповсюджується компенсація, виключно у надійні активи, такі як касові активи та державні цінні папери. Такий підхід зменшує можливість використання коштів платників податків для усунення помилок і зловживань керівників банків.

Система страхування депозитів є важливим елементом сучасної кредитної системи і важливою складовою підтримання довіри населення до кредитних організацій, забезпечення стабільності банківської системи. Реструктуризація кредитної системи України передбачає системні перетворення, одним із яких має стати модернізація системи страхування депозитів. Розвиток системи страхування депозитів повинен здійснюватись у контексті інших змін, зокрема, вдосконалення банківського нагляду, створення прозорої фінансової звітності, вдосконалення системи регулювання діяльності небанківських фінансово-кредитних установ тощо.

Література

1. *MacDonald R. Deposit Insurance. — Centre for Banking Studies. Bank of England. — Handbook in Central Banking. — № 9 — August 1996.*

2. Миллер Р. М., Ван-Хуз Д. Д. Современные деньги и банковское дело: Пер. с англ. — М.: ИНФРА-М, 2000.
3. Talley S., Mas I. Deposit Insurance in Developing Countries. — World Bank Working Paper. — № 548. — 1990.
4. Garcial, Gillian. Deposit Insurance: Obtaining the Benefits and Avoiding the Pitfalls. — IMF Working Paper. — August 1996.
5. Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 20.09.01 р. № 2740-III // Відомості Верховної Ради. — 2002. — № 5. — С. 30—43.
6. Геращенко В. Система себя уже изжила // Утро. — 2003. — 30 мая.
7. Kuritzkes A., Schuermann T., Weiner S. Deposit Insurance and Risk Management of the U.S. Banking System: How Much? How Safe? Who Pays? The Wharton School. University of Pennsylvania. 02-02-B.

УДК 336.71.078.3

Д. Ф. Ковальчук,
викладач основ економіки
гімназії «Євроленд»
Європейського університету

РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

В статье рассмотрены вопросы, связанные с преодолением проблем в банковской сфере, перспективами её развития в условиях рыночных трансформаций и интеграционных процессов в комплексном взаимодействии учёных, преподавателей, практиков ведущих отраслей украинской экономики и государства.

Problems connected with overcoming difficulties in banking area, the prospects of its development are in focus of the present article as well integration process in complex interaction of scientists, teachers, specialists in leading areas of Ukrainian state and economy.

Перспективи розвитку банківської системи України належать до фундаментальних питань теорії і практики економічного розвитку країни.

Подолання проблем у процесі переходу до ринкової економіки, які зумовлені насамперед значними помилками в стратегії і тактиці проведення економічних реформ, нехтуванням закономірностями економічних перетворень, потребує активізації процесу накопичення знань про ефективні шляхи таких трансформацій. Вони покладені в основу політики країн Центральної та Східної Європи, в яких сформовані цивілізовані ринкові відносини, що відповідають критеріям членства в Європейському Союзі.